

BİBLİYOGRAFYA :

G. Dugat, *Histoire des orientalistes de l'Europe du XIIe au XIXe siècle*, Paris 1870, II, 265-272; O. Spies, "Johann August Vullers", *Bonner Gelehrte: Beitrage zur Geschichte der Wissenschaften in Bonn: Sprachwissenschaften*, Bonn 1970, s. 300-304; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrişûn*, Kahire 1980, II, 365; Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müsteşrişûn*, Beyrut 1984, s. 291-292; Abdülhamîd Sâlih Hamdân, *Tabakâtü'l-müsteşrişûn*, [basıkı yeri ve tarihi yok] (Mektebetü Medbûlî), s. 64-65; F. Babinger, "Johann August Vullers", *Nachrichten der Giessener Hochschulgesellschaft*, II, Giessen 1919, s. 68-88. MUSTAFA L. BİLGE

VURUŞ

(bk. DARB).

VUSLAT

(bk. VÜSÛL).

VÜCÛB

(bk. VÂCİP).

VÜCÛB

(الوجوب)

Varlığı zâtının gereği olma,
var olmak için başkasına
ihtiyaç duymama anlamında
aklı hükümlerden biri

(bk. HÜKÛM).

VÜCÛB

(الوجوب)

Mu'tezile âlimlerince
Allah'a atfedilen bir kavram.

Sözlükte "gerekli olmak, gereklilik" anlamına gelen **vücûb**, Mu'tezile'nin beş temel esası içinde yer alan adalet ilkesi gereğince Allah'ın, yükümlü kıldığı insanlara ilişkin yapması gereken fiilleri ifade eder. Buna göre vücûb "kulların dünya ve âhiret mutluluğuna erişmeleri için gerçekleştirmeleri gereken fiilleri yaratmanın Allah'a vâcip olması" şeklinde tanımlanabilir. Mu'tezile kelâmcılarına göre çirkin fiilin terki övgüye lâyık görüldüğü gibi vâcip fiilin yapılmaması da yergiyeye yol açar. Bu tür davranışlar için insanlar hakkında verilen hükmün benzerinin Allah hakkında da verilmesi gerekir. Bir fiilin Allah hakkında vâcip kabul edilip edilmemesi, ulûhiyyet anlayışının yanı sıra Allah ile yaratıklar

arasındaki münasebetin açıklanması ile de yakından ilişkilidir. Bu konularda farklı bir düşünceye sahip olan Mu'tezile kelâmcıları "vücûb alellah" diye ifade edilebilecek bir görüş ileri sürmüş ve bunu ilâhî adaletin ayrılmaz bir unsuru haline getirmiştir. Onlara göre Allah'ın her türlü kötü fiilden tenzih edilmesi, ancak kullarıyla ilgili bazı fiilleri yapmasını hikmet açısından zorunlu kabul etmekle mümkündür. Bundan dolayı kullarına lutuf muamele etmesi, haklarında en hayırlı olanı (aslah) yaratması, çektikleri sıkıntılara karşılık âhirette bedel (ıvaz) vermesi, itaat edene sevap yazması, günah işleyip tövbe etmeyi cezalandırması Allah için vâciptir. Bunları icra etmemek veya bunlarla çelişecek fiiller yaratmak ilâhî adaletle bağdaşmaz. Zira Allah'ın âdil oluşu adaletle aykırı fiiller yaratmamasını gerektirir, aksi halde kendisine zulüm nisbet etmek gibi yanlış bir sonuç ortaya çıkar. Cenâb-ı Hakk'ın kullarıyla ilgili fiilleri lutuf, sevap ve ıvazdan ibarettir. Allah'ın kişiye amelleriyle hak etmediği bir şeyi vermesi lutuf, emirlerine uyması sonucu vermesi sevap, iradesi dışında mâruz bıraktığı bir fiilden doğan sıkıntı ve üzüntüye karşılık mükâfat vermesi ise ıvazdır (Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XIII, 505-507; *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, s. 494). "Kişiyi Allah'a itaat etmeye yaklaştıran ve onu günah işlemekten alıkoyan şey" diye tanımlanabilen lutfu Ebû Ali el-Cübbâî iki kısımda ele alır. İlki Allah'ın kulunu mükellef tutmakla ilgili lutfudur; peygamber göndermek, kitap indirmek, bunlarla insanın akıl yürütme gücünü takviye etmek gibi fiiller bu türden olup Allah'a vâciptir. İkincisi ihlâs ve takvâ sahibi kullarına ihsan ettiği lutfudur ki onların iman ve sevaplarını artıran bir ikramdır; ancak bu lutuf O'na vâcip değildir (Ahmed Mahmûd Subhî, I, 298-300). Mu'tezile kelâmcılarının çoğunluğu, kullarla ilgili en iyi ve en faydalı olanı yaratmayı Allah hakkında vâcip kabul etmekle birlikte Bîşr b. Mu'temir ile Ca'fer b. Harb gibi bazıları O'nun aslah olanı değil salâh (iyi ve faydalı) olanı yaratmasının kendisine vâcip olduğu görüşündedir. Bunlara göre en iyiyi yaratmak Allah'a vâcip olsaydı kâfirlerin zorunlu şekilde iman etmesi gerekirdi (Çelebi, s. 294-295).

Mu'tezile âlimlerinin akıl yönünden Allah'a vâcip gördüğü fiiller arasında O'nun peygamber göndermesi de yer alır. Cenâb-ı Hakk'ın, iman edeceğini bildiği insanlara peygamber göndermesi onlar için faydalı olanı yaratma ilkesine, iman etmeyeceğini bildiği insanlara göndermesi

ise âhiretteki itiraz ve mazeretlerini geçersiz kılma hikmetine bağlıdır. Bu husus, aklın iyi ve güzel bulunduğu bir fiil niteliği taşıması açısından hüsün-kubuh ilkesine göre vâciptir (Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XV, 20-21; *el-Muhtaşar*, s. 235-236; Seyyid Şerîf el-Cürânî, s. 550). Bunun yanında peygamberleri düşmanlarına karşı meleklerle koruması veya onlara hastalık vermemesi O'na vâcip değildir. Nitekim Bedir Gazvesi'nde melekler indirip müslümanları desteklediği halde Uhud Gazvesi'nde böyle bir destekte bulunmamıştır. Bu da muhtemelen müslümanların sabrını sınamak ve İslâm'a bağlılıklarını denemek gibi hikmetlere bağlıdır (Kâdî Abdülcebbâr, *Teşbitü delâ'ili'n-nübüve*, II, 407). Mu'tezile kelâmcıları kulun tövbesini kabul etmeyi de Allah için vâcip görür, çünkü O'na itaat eden kul sevabı hak etmiştir. Aynı şekilde isyan eden kişiyi de cezalandırması gerekir; ancak bu durumda onu günahına denk bir ceza ile cezalandırabileceği gibi affetmesi de mümkündür. Allah, tövbe etmeyen günahkârları ise mutlaka cezalandırır (a.mlf., *el-Muhtaşar*, s. 234; Sübkî, II, 413-414). Ayrıca yaratıklarına rızık vermesi de Allah'a vâcip olan fiillerdendir (Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XI, 47).

Sünnî kelâmcılarına göre Allah'a vücûb nisbet etmek, kudret ve iradesini sınırlandırıp O'nu mecburiyet altındaki bir varlık konumuna düşüreceğinden doğru değildir. Allah'ın kullarına emrettiği fiiller onların yerine getirebileceği fiiller olup birçok fayda ve hikmet içerir. Mu'tezile tarafından ileri sürülen vücûb, O'nun fiilleri yaratıkların fiillerine kıyas edilerek (kıyâsü'l-gâib ale'ş-şâhid) ortaya konmuştur. Burada Allah'ın, kullarıyla ilgili fiillerini lutuf ve ihsanla gerçekleştirdiği hakikati dikkate alınmamıştır. Halbuki Allah'ın bu fiilleri rahmet ve ihsanının bir sonucudur. Bu sebeple insanların birbirine yönelik fiillerine kıyasla Allah'a vücûb isnat edilmesi hikmete aykırıdır. Kulun yaratıcısına hamdedip şükretmesi, kendisi hakkında vâcip olan fiillere mukabil değil Allah'ın lutuf ve ihsanına bir karşılıktır. Ayrıca vücûb alellah anlayışı, Cenâb-ı Hakk'ın "fiillerini dilettiği şekilde yapan en mükemmel varlık olması" gerçeğiyle uyumsuz, yaratıklar arasında süregelen gerçeklerle de bağdaşmaz. Çünkü Allah insanları zekâ ve yetenek bakımından eşit yaratmamış, bazıları bazılarına üstün kılmıştır (Nesefî, II, 747-758; Sübkî, II, 386, 414). Nitekim naslarda O'nun, rahmetini özel şekilde tahsis ettiği kullarının bulunduğu belirtilmiştir

(el-Bakara 2/105; Âl-i İmrân 3/74; en-Nisâ 4/69-70; en-Nûr 24/14, 21). Ayrıca Cenâb-ı Hak'ın, kulları hakkında takdir ettiği fiilleri onların belirlemesi mümkün değildir; O, zulmü zâtına haram kıldığına göre bunları belirleyen ve kendisi hakkında hüküm veren yine kendisidir (Müslim, "Birr ve's-şâla", 55; Ali b. Sa'd b. Sâlih ed-Düveyhî, s. 112-113). Şîh âlimleri de Mu'tezile mensupları gibi kulların fiilleri hakkında Allah'a vücûb isnat ederler. Onların Mu'tezile'den ayrıldığı başlıca husus imâmet meselesidir. İmâmîyye-İsnââşeriyye'ye göre Allah'ın kullarına lutufta bulunması vâciptir, O'nun insanlara en büyük lutuflarından biri de onları yönetecek bir devlet başkanı belirlemesidir, bu sebeple imam tayin etmek O'na vâciptir (Aydınlı, s. 233). Ancak Şîhler'in bu görüşü dini ve akli dayanaktan yoksun olduğu gibi tarihî gerçeklere ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına da aykırıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hayyât, *el-İntişâr*, s. 129; Eş'arî, *el-İbâne* (Fevkiyye), s. 176-177; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, XI, 47, 218; XII, 279; XIII, 505-507, 514; XIV, 77-78; XV, 20-21; a.m.f., *Şerhu'l-Uşûli'l-İhamse*, s. 133, 494, 518-522, 611-612; a.m.f., *Teşbütü delâ'ili'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerim Osman), Beyrut 1972, II, 407; a.m.f., *el-Muhtaşar fi uşûli'd-dîn* (nşr. Muhammed İmâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd* içinde), Kahire 1971, I, 234-236; Neseî, *Teşvratü'l-edille* (Salamé), II, 747-758; Sübkî, *Tabakât*, II, 386, 413-414; Seyyid Şerif el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Kahire 1266, s. 550; Ebû'l-Vefâ et-Teftâzânî, *Kelâm İlmînin Belli Başlı Meseleleri* (trc. Şerafeddin Gölcük), İstanbul 1980, s. 167-168; Fazlurrahman, *İslâm* (trc. Mehmet Dağ – Mehmet Aydın), İstanbul 1981, s. 111; Mahmûd Kâmil Ahmed, *Mefhûmü'l-'adl fi fîrsî'l-Mu'tezile li'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut 1403/1983, s. 25-26; Ahmed Mahmûd Subhî, *Fî 'İlmî'l-keâm*, Beyrut 1405/1985, I, 199-300; Ali b. Sa'd b. Sâlih ed-Düveyhî, *Ârâ'ü'l-Mu'tezile el-uşûliyye*, Riyad 1415/1995, s. 112-115; Câbir Zâyid İd es-Semîrî, *Kaşıyyetü's-sevâb ve'l-ikâb beyne'l-medârisi'l-İslâmiyyîn*, Hartum 1416/1995, s. 39; İlyas Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadî Abdülcebbar*, İstanbul 2002, s. 294-295; Osman Aydınlı, *Akılcı Din Söylemi*, Ankara 2010, s. 233-234.

SALİH SABRİ YAVUZ

VÜCÛB (الوجود)

Allah'ın zihnin dışında gerçekliğinin bulunduğunu ve yokluğunun düşünilemeyeceğini belirten sıfat.

Sözlükte “var olmak, bulunmak; varlık” anlamındaki vücûd felsefe terimi olarak “bir şeyin zihinde ve zihnin dışında gerçek varlığa sahip olması” veya “bir şeyin akli tahlil yoluyla belirlenen mahiyeti, za-

tı” diye tanımlanır. Vücûd “bir şeyin zatının (özünün) dış dünyada fiilen tahakkuk etmesi” mânâsında da kullanılır (Tehânevî, II, 1770; Alâeddin et-Tûsî, s. 224). Dinî bir terim olarak vücûd, Allah'ın zihnin dışında gerçekliğinin bulunduğunu ve mevcudiyeti zorunlu bir varlık (vâcibü'l-vücûd) olduğunu belirtir. Allah'ın varlığı zâtının gereği yani kendindedir (bizâtihi / lizâtihi), O'nun dışındaki varlıkların mevcudiyeti ise kendileri dışındadır (bigayrihi / ligayrihi). Kur'an-ı Kerim'de insanların doğuştan Allah'ın varlığına dair bilgiye veya eğilime sahip kılındıkları ve bu selim fitratın bozulmayacağı ifade edilir (el-A'râf 7/172; er-Rûm 30/30). Kur'an'ın beyanıyla, asil ve şerefli bir varlık olarak yaratılıp (el-İsrâ 17/70) imtihan dünyasında yaşatılan insan, içten gelen nefsânî arzular ve dıştan gelen saptırıcı akımlarla temiz fitratını köreltebilir. Bununla birlikte hayatta karşılaşılan fevkalâde olaylar, hastalık ve felâketler kişinin aslı yaratılışına dönmesini sağlar.

Kur'an-ı Kerim'de “var olan, varlığı mümkün olan” anlamındaki “şey” lafzının Allah'a nisbet edilmesi (el-En'âm 6/19) vücûd sıfatının naklî delilleri arasında kabul edilir. Naslarda geçen esmâ-i hüsnânın bir kısmı vücûd sıfatıyla irtibatlıdır, bunların başında “hak” ismi gelir. “Gerçekliği bulunan ve bilfiil var olan” anlamındaki hak isminin yer aldığı âyet ve hadislerde Allah'ın fiilen mevcudiyetinin insanlarca bilindiği belirtilmek suretiyle vücûd sıfatı vurgulanır (Yûnus 10/32; en-Nûr 24/25; Buhârî, “Tevhîd”, 24; Müslim, “Müsâfirin”, 199). Hak aynı zamanda Allah'ın vâcibü'l-vücûd olduğunu bildirir (Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât*, s. 216; Kurtubî, s. 145-148). Bunun dışında nûr, zâhir, bâtin, evvel, âhir isimleri de vücûd sıfatını vurgulayıcı niteliktedir. Nûr ismi akıl yürütülerek Allah'ın varlığının algılanabileceğini ifade eder. Nûr kelimesi sadece duyuvar âlemini değil zihni bilgileri anlatmak için de kullanılır. Gözler Allah'ı göremese de akıl O'nun varlığını idrak eder. Bu sebeple nûr ilâhî varlığın apaçık bir nitelik taşıdığını belirtir (Gazzâlî, s. 147-148). Zâhir ve bâtin isimleri de aynı konumdadır. Zâhir Allah'ın varlığının fiilleriyle ve akli delillerle açıkça bilindiğini, akla görüldüğünü, bâtin ise zâtının duyulardan gizlendiğini, dolayısıyla zâtının varlığı ve niteliği hakkında duysal bilgi elde etmenin mümkün olmadığını ifade eder (el-Hadîd 57/3; Zeccâc, s. 60; İbn Manzûr, s. 128-130). Evvel, âhir ve bâki isimleri Allah'ın ezel ve ebed yönünden varlıkları kuşattığını, zaman üstü ol-

duğunu, varlığının başlangıcının bulunmadığını, yokluğunun asla tasavvur edilemeyeceğini açıklar (el-Hadîd 57/3; bk. Müslim, “Zikir”, 61; Beyhakî, s. 25-27; Kurtubî, s. 134-138).

Vücûd sıfatına ilişkin tartışmaların IV. (X.) yüzyıldan itibaren başladığını söylemek mümkündür. Ebû Hanîfe'ye ait akaid risâlelerinde zikredilen ilâhî sıfatlar arasında vücûd yer almaz (Ali el-Kârî, s. 14). Eş'arî'ye göre Allah'ın mevcut olması hem kendisinin hem de insanın O'nun varlığını bilmesi anlamına gelir, bundan dolayı “lî-nefsihî mevcûd” diye tanımlanır. Allah'a nisbet edilen vücûd, varlığının başlangıcı ve sonu bulunmayan mutlak bir mevcudiyeti ifade eder (İbn Fûrek, s. 27-28, 42, 326). Eş'arî'den sonra gelen kelâmcılar vücûdun ilâhî zâta ait olan ve mânadan ibaret bulunan sübûtî bir sıfat mı, yoksa zâtın aynı olup farklılık göstermeyen yalnızca zihni bir tevcih mi olduğu konusunu tartışmıştır. Gelenbevî, Fahreddin er-Râzî'ye kadar bütün kelâmcılarla İslâm filozoflarının, Allah'ın zâtı ile varlığının aynı olup zâtına ait mânadan ibaret bir vücûd sıfatının bulunmadığı konusunda ittifak ettikleri halde Râzî'nin yeni bir tartışma başlatarak zâttan ayrı bir vücûd sıfatını ispat etme gayretinin yanı sıra bunu kelâmcıların çoğunluğuna nisbet ettiğini belirtir (*Hâşiyeye 'ale'l-Celâl*, s. 232). Ancak Eş'arî'den hemen sonra Bâkılânî'nin bu konuda farklı bir görüş ileri sürdüğü dikkate alınırsa (Abdülkerim Tettân – M. Edîb el-Kilânî, I, 276) konuya ilişkin ihtilâfların Râzî'den çok önce başladığını kabul etmek gerekir. Vücûd sıfatı konusunda ortaya çıkan farklı görüşleri şöylece özetlemek mümkündür:

1. Vücûd ilâhî zâtın aynı olup zâta eklenen bir mâna ve ayrı bir sıfat değildir, hatta yalnız Allah hakkında değil bütün varlıklarda vücûd ile mahiyet arasında başkalık yoktur. Eş'arî zât hakikat ve mahiyeti dışında herhangi bir varlığa sahip olsaydı bu takdirde zâtın biri hakikat ve mahiyetine, diğeri vücûduna ait iki varlığının bulunması gerekirdi. Yine bir zâtın varlığı ilâve bir mâna niteliği taşıyaydı söz konusu varlığın da bir varlığının olması icap ederdi. Böyle bir düşünce kısır döngüye (teselsül) götürdüğünden yanlıştır (Ubeydullah b. Muhammed es-Semerkindî, s. 58). Allah'ın zâtı vâcib (zorunlu) olduğundan mevcudiyeti zâtından dolayıdır, bu da Allah'ın varlığı ile zâtının ayniliğini gösterir. Çünkü zâtına ilâve bir vücûd sıfatının düşünülmesi, O'nun kendinden değil başkasından dolayı (vücûd sebebiyle) var olmasını ve mümkün